

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ
ЗЛОЧИННОСТІ імені АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
«ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА»

**СОЦІАЛЬНА ФУНКЦІЯ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА:
ПРОБЛЕМИ НАУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ,
ЗАКОНОТВОРЕННЯ ТА ПРАВАЗАСТОСУВАННЯ**

Матеріали міжнародної науково-практичної конференції
12–13 жовтня 2016 року

Харків
«Право»
2016

і передбачити їх вичерпний перелік за характером вчинюваних діянь та ймовірних суспільно небезпечних наслідків.

В. В. Шпіляревич, к.ю.н., викладач кафедри кримінального права Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ БЕЗПЕКИ, ЩО МОЖУТЬ (ПОВИННІ) БУТИ ЗАСТОСОВАНІ ВИКЛЮЧНО ДО НЕПОВНОЛІТНІХ

У тезах висвітлено окремі аспекти кримінально-правових заходів безпеки, що можуть (повинні) бути застосовані виключно до неповнолітніх осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, а також встановлено, які саме заходи кримінально-правового характеру слід відносити до категорії досліджуваних заходів.

В тезисах освещены отдельные аспекты уголовно-правовых мер безопасности, которые могут (должны) быть применены исключительно несовершеннолетних лиц, совершивших уголовное преступление, а также установлено, какие именно меры уголовно-правового характера следует относить к категории исследуемых мероприятий

In the theses highlights some aspects of criminal security measures that could (should) be applied only to minors who have committed a criminal offense and found what measures criminal law should be categorized investigated measures.

За сучасних умов розвитку суспільства одним із пріоритетних напрямів внутрішньої політики будь-якої держави є протидія злочинності, в тому числі й неповнолітніх.

Слід зазначити, що особа неповнолітнього віку в найбільшому ступені піддається виправленню порівняно з дорослими, легше сприймаючи виховний вплив, закладений у зміст примусових заходів. Це пояснюється тим, що у них, як правило, не встигає сформуватися стійка антисоціальна спрямованість, а також навички злочинної діяльності.

Сказане й обумовлює необхідність особливого підходу до питань застосування до неповнолітніх правопорушників заходів кримінально-правового характеру, зокрема, тих, які за своєю правовою природою належать до кримінально-правових заходів безпеки.

Кримінально-правові заходи безпеки – це різновид заходів кримінально-правового характеру, передбачених КК України, що від імені держави за мотивованим рішенням суду застосовуються до особи, яка перебуває у «небезпечному стані», з метою запобігання повторному вчиненню нею суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України¹.

Варто відмітити, що ідея застосування до неповнолітніх правопорушників кримінально-правових заходів безпеки провадиться давно й досить послідовно. Так, Кримінальним Уложенням від 22 березня 1903 р. передбачалося застосування судом до неповнолітніх віком від 10 до 17 років заходів, які не були покаранням – догани або поміщення до виховально-виправних установ². Подібна норма містилася й у провідних началах з кримінального права 1919 року.

На сучасному рівні розвитку кримінального законодавства доцільність застосування до осіб, що вчинили кримінальне правопорушення до досягнення повноліття, кримінально-правових заходів безпеки відповідає загальним тенденціям політики у сфері протидії злочинності та принципам гуманізму.

Тут мова буде йти лише про ті кримінально-правові заходи безпеки, що можуть (повинні) бути застосовані виключно до неповнолітніх. Зокрема, до останніх належать: примусові заходи виховного характеру та призначення вихователя.

Віднесення їх до категорії кримінально-правових заходів безпеки обумовлено тим, що, по-перше, вони передбачені КК України, тобто є різновидом заходів державного примусу, оскільки призначаються без урахування бажання підлітка та поєднують у собі елементи як виховання, так і контролю. По-друге, зазначені вище заходи не включені у жодну із систем покарань, передбачених статтями 51 та 98 КК України.

Відповідно до частин 1 і 2 ст. 97, ч. 1 ст. 105 КК України примусові заходи виховного характеру можуть (повинні) бути застосовані судом у разі:

- 1) звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності на підставі частин 1, 2 ст. 97 КК;
- 2) звільнення неповнолітнього від покарання відповідно до ч. 1 ст. 105 КК.

¹ Шпіляревич В. В. Кримінально-правові заходи безпеки : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів, 2015. – С. 5, 9, 13.

² Уголовное уложение 1903 года. Неофициальное издание. –СПб., 1903. – С. 26–28.

При цьому суд може застосувати до неповнолітнього такі примусові заходи виховного характеру:

а) застереження;

б) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього;

в) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання;

г) покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків;

д) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років.

Передбачений ч. 2 ст. 105 КК перелік примусових заходів виховного характеру є вичерпним. Поряд із застосуванням одного чи кількох із зазначених вище примусових заходів виховного характеру суд може в передбаченому законом порядку призначити неповнолітньому вихователя.

На основі аналізу положень низку нормативно-правових актів, що мають відношення до відповідної сфери¹, спеціальною метою застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру можна вважати не тільки одержання належного ним виховання, соціальної чи психологічної допомоги, а й можливість адаптуватися до реалій суспільного життя, підвищення загальноосвітнього та культурного рівнів, набуття професії і працевлаштування. Тобто у кінцевому результаті застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітнього має призвести до досягнення такого позитивного наслідку, як виправлення останнього.

¹ Див., наприклад : Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя по відношенню до неповнолітніх («Пекінські правила») від 29 листопада 1985 р. №995–211 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_211. – Заголовок з екрану. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 24 січня 1995 р. № 20/95 – ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1995. – № 6. – Ст. 35; Про практику застосування судами примусових заходів виховного характеру : постанова Пленуму Верхов. Суду України від 15 травня 2006 р. № 2 // 36. постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: 1963–2008 рр. – 5-те вид. зі змінами та доповненнями. – Х., 2009. – С. 93–106

Аналогічною є спеціальна мета й у разі застосування до неповнолітнього такого різновиду кримінально-правового заходу безпеки, як призначення йому судом вихователя.

Аналізуючи мету примусових заходів виховного характеру та призначення вихователя як різновиди кримінально-правових заходів безпеки, слід звернути також увагу на підстави їх застосування. Так, фактичною підставою застосування до неповнолітнього правопорушника, який перебуває у так званому небезпечному стані примусових заходів виховного характеру, призначення вихователя слід вважати вчинене ним суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України. Більше того, крім вчиненого неповнолітнім суспільно небезпечного діяння, додатковою фактичною підставою застосування зазначених вище різновидів кримінально-правових заходів безпеки до відповідної особи є наявність фактичних даних про стан психологічного розвитку такого неповнолітнього, які виражаються в обґрунтованому висновку експерта-психолога та (або) отримані спеціально уповноваженими суб'єктами дані про умови життя, виховання, навчання неповнолітнього, ставлення його до навчання та праці тощо.

До категорії юридичних (нормативно-правових) підстав, що забезпечуватимуть законну реалізацію примусових заходів виховного характеру та призначення вихователя на практиці, необхідно включати:

а) статті Загальної частини КК України, що не лише містять вказівку на досліджувані заходи, що забезпечує законне їх застосування за рішенням суду до особи неповнолітнього, який перебуває у «небезпечному стані», який об'єктивно свідчить про високий ступінь ймовірності повторного вчинення нею у майбутньому того чи іншого суспільно небезпечного діяння, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК України, а й регламентують інші питання, що мають значення для правильної кваліфікації вчиненого суспільно небезпечного діяння (інститут множинності, співучасті тощо);

б) статті Особливої частини КК України, які регламентують вчинене винним діяння як протиправне й суспільно небезпечне.

Таким чином, дослідивши окремі аспекти примусових заходів виховного характеру та призначення вихователя як різновидів кримінально-правових заходів безпеки, слід зазначити, що їх застосування до неповнолітніх осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, забезпечуватиме ефективний вплив на правосвідомість та поведінку останніх.